

Brassai, Elekfi és a mondat dimenziói¹

1. Bevezetés

Egy ismert aforizma szerint az európai filozófia története tulajdonképpen nem más, mint lábjegyzetek Platónhoz (Whitehead 1979: 39). Ha a magyar mondat és különösen a magyar szórend kutatástörténetére fordítjuk figyelmünket, akkor – a túlzással járó veszélyeket vállalva – Brassai Sámuelt állíthatjuk Platón helyére. Ő az, aki a legalapvetőbb kérdések egy jó részét már feltette, és akinek válaszai mindmáig inspirálják akár nagyon különböző elméleti irányzatok képviselőit is.

Ismeretes például, hogy Brassai csak Chomskyhoz mérhető hatással volt É. Kiss Katalin generatív magyar mondatnani munkájának az elindulására (vö. É. Kiss 1987: 36). A jelen tanulmányban azonban egy másik tudománytörténeti láncolattal foglalkozom: azzal, amelynek fő láncszemei Brassai Sámuel és Elekfi László, közbülső láncszemként Kocsis Lénárd, valamint e hagyomány folytatójaként az Osiris Nyelvtannak az elemi mondatokról szóló fejezete (Imrényi 2017). Azt kívánom igazolni, hogy e hagyományon végigvonul – más-más megfogalmazásban – az a gondolat, hogy a mondat „formai jelöléssel asszociált jelentésviszonyok többdimenziós hálózata” (Imrényi 2017: 679).

Az érvelést az alábbi Elekfi-szövegrész előlegezi meg:

[Brassai] azzal nyitott új utat a mondatelemzés számára, hogy felismerte az ige és igehatározók viszonyától nagyrészt független másfajta viszonyulást a mondatban. „Kétféle viszony lehet tehát a mondatrészek között: szubjektív és objektív; az első szerint a mondathangsúly osztja két részre a mondatot, míg a másodikat főképp a ragok, névutók jelölik” – írja Kocsis Lénárd [1902: 32], és nagyon helyesen állapítja meg a dolgozata végén, hogy e kétféle viszony megkülönböztetése Brassainak egyik legegészségesebb gondolata (Elekfi 1950: 357).

A szövegrészben lépten-nyomon a *viszony*, *viszonyulás* szavakkal találkozunk, ami nézetem szerint a mondat hálózatos szemléletére utal. Másrészt kifejeződik, hogy két elem között egyidejűleg többféle viszony is fennállhat – ez pedig a hálózat többdimenziós jellegét domborítja ki. A tanulmány 2. részében a mondat hálózatos felfogását igazolom Brassai és Elekfi gondolkodásában, majd a 3. részben a mondat többdimenziós struktúraként való értelmezésére mutatok rá Brassai, Ko-

¹ A tanulmány a szerző posztdoktori kutatása (PD 120934) keretében készült, amely a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból valósul meg. A kutatást az NKFIH K 129040 számú projektuma is támogatta.

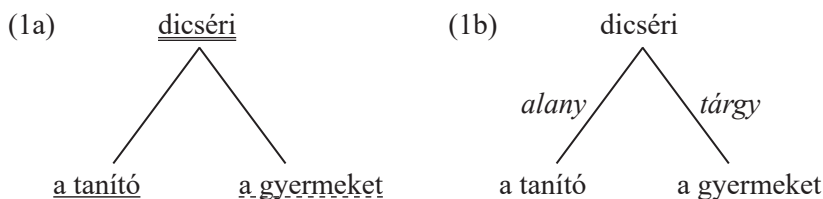
csis és Elekfi munkáiban. A 4. rész az Osiris Nyelvtan mondatan elemzőmódját ismerteti, az 5. pedig összefoglalja az eredményeket.

2. A mondat hálózatos megközelítése (Brassai, Elekfi)

Elekfi László alighanem az elsők között használta a „hálózat” kifejezést a mondat szerkezet leírására. Mint kimondja, „A mondat felépítésében [...] igen nagy szerepet visz az igének fővevekkel való kapcsolata, az ún. adverbális syntagmák hálózata” (Elekfi 1956: 215). E terminus más helyütt a 20. századi magyar szintaktikai szakirodalomban – tudomásom szerint – nemigen fordul elő, helyette olyan kifejezésekkel élnek a szerzők, mint a „viszonylánc” (Berrár 1989: 82), az „összefüggésláncolat” (Elekfi 1964: 368) vagy a „szerkezetszővedék” (Rác 1968: 266).

Mit is jelent azonban a mondat hálózatos szemlélete? Jó stratégiának látszik, ha egy ismert hálózattípusból, a családból indulunk ki, és első lépésben ezt az analógiát alkalmazzuk. Ahogyan egy család elemi egységekből (a családtagokból) és viszonyaiból áll, úgy a mondat hálózatos megközelítése is viszonylag elemi, tipikusan szóalaknyi egységek és viszonyaik leírását jelenti. És ahogyan a családszerkezet vizsgálatakor nem az egységek önmagukban való jellemzése az érdekes, hanem viszonyaik feltárása, úgy a mondat hálózatos leírásában sem az egységek (pl. „ez egy főnév, ez egy ige”), hanem a viszonyok kategorizációja áll a középpontban. Sőt azt is mondhatjuk, hogy ebben a szemléletben az egységek kizárólag egymáshoz képest léteznek, egymáshoz képest azok, amik. Ahogyan Hjelmlev írja, „egy totalitás nem dolgokból, hanem viszonyokból áll” (Hjelmlev 1961 [1943]: 23, saját fordítás).

A közoktatásban elterjedt hagyományos mondatelemzés is a mondat hálózatos felfogásán alapul (vö. Imrényi 2018). Igazoljuk ezt az alábbi ágrajzokkal.

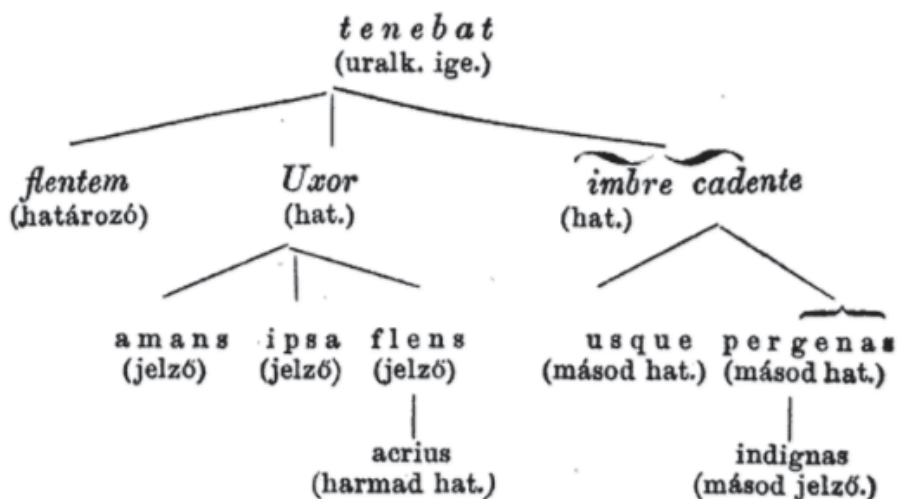
A Keszler szerk. (2000)-ben érvényesített eljárás az *A tanító dicséri a gyermeket* mondatához az (1a) elemzést rendeli, az egyes mondatrészeket megkülönböztető aláhúzással jelölve. Ez tipográfiai szempontból előnyös, de ahhoz a téves benyomáshoz vezethet, mintha a mondat úgy „épülne fel”, hogy valamit, ami már eleve állítmány, összeépítünk valamivel, ami már eleve (önmagában is) alany, és valamivel, ami már eleve tárgy. Miközben a ragozott igeről esetleg mondhatjuk, hogy „eleve állítmány”, az *a tanító* kifejezés nem „eleve alany”, hanem e minősége az alaptaghoz való viszonyának a függvénye (más mondatban lehetne állítmány is vagy akár birtokos jelző). Az alany, tárgy stb. kifejezések tehát viszonyokra

utalnak, ezért célszerűbb őket a gráf éleikhez rendelni, az (1b)-ben látható módon. Ugyanakkor a két ágrajz a lényeget tekintve egyenértékű.

A példamondat Brassaitól származik (l. Brassai 2011 [1864]: 257), folytassuk tehát azzal a kérdéssel, hogy Brassai vajon azonosulna-e a bemutatott elemzéssel, legalábbis ami az ágrajz szerkezetét illeti. Az alábbi szövegrészből egyértelműen kiderül, hogy igen.

Ott székel a mondat közepén, elején vagy végén, a hol székhelyét választania tetszik, a fejedelem, az ige, s fűzi magához az értelmi hódolat kötelékeivel vasallusait az igehatározókat [= bővítményeket]. [...] [A]z ige fejedelemsége nem kényuralom, s alattvalói nem rabszolgák, hanem törvényesen szabályozott viszonyaik vannak urokhoz és egymáshoz, autonómiájok, némi rangfokozatuk, s egy bizonyos feudalismus, melynek jelszava, szintűgy mint ama történelminek, a „nulle terre sans seigneur” [nincs föld úr nélkül] (Brassai 2011 [1860]: 48).

A szövegrész a MONDAT és a FEUDÁLIS TÁRSADALOM fogalma között létesít megfelelést; Brassai a CSALÁDNÁL is alkalmasabb metaforikus forrástartományt talált a MONDAT mint céltartomány számára (a „forrástartomány” és „céltartomány” kifejezésekhez vö. Lakoff–Johnson 1980). Imrényi (2013)-ban részletesen foglalkoztam a két tartomány közötti megfelelésekkel. Ami a feudális társadalomban a fejedelem, az a mondatban az ige. Egy úr és egy vazallus aszimmetrikus viszonyának a mondatban egy alaptag és egy bővítmény kapcsolata felel meg. Ahogyan egy úrnak több vazallusa lehet, de minden vazallus csak egy urat szolgálhat, úgy a mondatban is érvényesül, hogy egy alaptagnak több bővítménye lehet, de minden bővítmény csak egy alaptaghoz tartozik. Végül a „nincs föld úr nélkül” kitétel

1. ábra. Brassai függőségi elemzése egy latin mondatról

mondattani implikációja, hogy minden szóalak része a struktúrának. Ez Keszler szerk. (2000)-ben nincs így – vö. a „szervetlen mondatrészeket” –, többek között ez is motiválja az Imrényi (2017)-ben javasolt többdimenziós leírást.

A fent idézett szövegrész nem hagy kétséget afelől, hogy Brassai a **függőségi nyelvtan** képviselője – egy igen régi múltra visszatekintő mondatelemzési hagyományé, amelynek legismertebb csúcsteljesítménye Lucien Tesnière-hez fűződik (Tesnière 1959). Aligha kell azonban jobb bizonyíték arra, hogy Brassai valóban e hagyományhoz tartozik, mint egy latin mondat szerkezetének a fenti ábrázolása (Brassai 1873: 7, idézi Wacha 2005: 88, vö. Imrényi–Vladár megj. e.).

Összefoglalásul, mind Elekfi, mind Brassai a mondat hálózatos szemléletét követte. Noha – mint a következő részben látni fogjuk – Elekfi gyakran élt szófaji, azaz az elemi egységeket kategorizáló címkékkel, a hangsúlyt arra helyezte, hogy a mondat viszonyok rendszere: „hálózat” (Elekfi 1956: 215); „összefüggésláncolat” (Elekfi 1964: 368). Brassai pedig a feudális társadalom és a mondat analógiája nyomán a mondat egy olyan hálózatos, igeközpontú elemzéséhez jutott el, amely a függőségi nyelvtan hagyományába illeszkedik.

3. A mondat mint többdimenziós struktúra (Brassai, Kocsis Lénárd, Elekfi)

Egy hálózat egydimenziós, ha az elemek között csak egyféle kapcsolat van, és többdimenziós vagy multiplex, ha két elem között egyidejűleg többféle viszony is fennállhat (vö. Kovács 2011: 91). Többdimenziós hálózat például egy családi vállalkozás, amelyben az egyik dimenziót a rokonsági, a másikat a munkatársi kapcsolatok alkotják. Ebben a részben azt mutatom ki, hogy a mondatszerkezet többdimenziós elemzése némiképp implicit formában már Brassainál megvan, ezt bontja ki Kocsis Lénárd, majd Elekfi.

A feudális társadalom metaforája és az előző részben látott ágrajz alapján azt gondolhatnánk, hogy Brassai modellje egydimenziós: ahogyan egy úr és egy vazallus között csak egyféle viszony van (ami a feudális társadalom ábrázolását illeti), úgy egy alaptag és egy bővítmény között is (a szintaktikai ágrajzban). Ugyanakkor az alábbi mondat Brassai-féle elemzése határozottan többdimenziós.

(2) A GYERMEK játszik.

A fenti mondat annak a hangzásbeli változatnak felel meg, amikor *a gyermekre* erős hangsúly esik, az ige pedig hangsúlytalanul követi; a mondat a *Ki játszik?* kérdésre válaszol. A mai magyar nyelvészetben megszokott módon az ige előtti hangsúlyos (a generatív elemzés szerint „fókusz”-szerepű) kifejezést nagybetűs írásmóddal jelöltem.

Brassai elemzése szerint ebben a mondatban *a gyermek* egyrészt **nevező**, másrészt **jelző**. Ami különösen fontos lesz számunkra, az az, hogy mindkét kategória az igéhez fűződő viszonyra utal, mégpedig lényegi természetük szerint egy-egy jelentésviszonyra, amelyhez formai oldalon valamilyen jelölőeszköz tartozik.

A *nevező* terminus a latin *nominativus* 'alanyeset' szó szerinti fordítása. A *nevező* és a további esetek megnevezése Brassai rendszerében természetesen nem az esetvégződésekre vonatkozik (csupán), hanem az ilyen esetű névszói szóalakokra. És Brassai mindig arra törekszik, hogy leírja egy adott esetalakú bővítmény szerepét a mondatban, az alaptaghoz fűződő jelentésviszony szerint.

Brassainak az ige alanyesetű bővítményére vonatkozó szemantikai meghatározása a következő: „a nevező jelelte dolog a cselekvő ige cselekvényét cselekszi, a szenvedőt szenved, s a közép igéének állapotában van” (Brassai 2011 [1864]: 199). Az alanyesetű bővítvány jelentése tehát valamilyen tematikus szerep (pl. ágens vagy páciens), az azonban, hogy melyik tematikus szerepről van szó, az alaptag típusán (igenemén) múlik. A (2)-es példamondatban *a gyermek* a JÁTSZÁS eseménytípusához tartozó JÁTSZÓ SZEMÉLYT (az ágens egyik altípusát) fejezi ki. Formai oldalon a morfológiának jut jelölő szerep: a *játszik* ige lehetséges bővítványai közül az fejezi ki a JÁTSZÓ SZEMÉLYT, amelyik alanyesetben áll, és amellyel az ige számban és személyben megegyezik.

A (2)-es mondatban ugyanakkor *a gyermek* nemcsak nevező típusú bővítvány, hanem jelzője is az igének Brassai szerint. E funkciót a hangsúlyozás és a szórend jelöli: akkor jelző a nevező, amikor közvetlenül az ige előtt áll, és hangsúlyos („accentusos”), míg utána az ige hangsúlytalan. Brassai megfogalmazásában:

Minthogy [...] a nevező használatában az *accentus* rajta vagy nem rajta léte nyelvünkben nevezetes különbséget tesz, méltó, hogy ki is jeleljük és nevezük az ige eleibe helyezett *accentusos* nevezőt jelzőnek [...]. Mert valósággal abban a viszonyban áll az igéhez, a miben a névmellék a névhez” (Brassai 2011 [1864]: 211).

Brassai javaslata, mint látjuk, az ige előtti hangsúlyos bővítvány és a főnévi alaptagot megelőző melléknévi jelző között von párhuzamot. Ahogyan (2)-ben *a gyermek* elveszi és magához vonja az ige hangsúlyát, az Brassait (2011 [1864]: 217) a *piros rózsá* prozódijára emlékezteti. A jelentés oldalán az analógiát Brassai azzal indokolja, hogy az ige jelzője „a cselekményt részletez[i] és a maga által jelelt körülményre szorít[ja]” (Brassai 2011 [1864]: 211–2) – éppúgy, ahogyan a *piros* jelzőként egy altípusra szorítja a főnévi alaptag jelölését.

Az elemzés tartalmát könnyű bírálni: például az, hogy az igének csak egyetlen jelzője lehet (Brassai 2011 [1864]: 266), nem áll összhangban azzal, amit a főnév jelzővel való bővítésekor tapasztalunk. Számunka azonban fontosabb, hogy kimutattuk: Brassai többféle jelentésviszonyt is feltár *a gyermek* és a *játszik* között, amelyek közül az elsőt a morfológia, a másodikat pedig a szórend és a hangsúlyozás jelöli. Az összevetés érdekében érdemes kiemelni, hogy míg a generatív nyelvtanban (É. Kiss 2002: 78) a fókusz nem az igéhez fűződő jelentésviszonyok egyik típusaként értelmeződik, addig Brassainál a jelző kategóriája igen.

Brassai elemzése ugyan többdimenziós, de ez némiképp implicit marad, általános fejtegetéseiben e gondolat nem jelenik meg. Kocsis Lénárd ezzel szemben az *Ég a falu / A falu ég* és a *Játszik a Pali / A Pali játszik* mondatpárok alapján a következő észrevételt teszi.

[A] felsorolt két-két mondatpár csak részben fejez ki mást, végeredményben ugyanazt a tényt jelenti. Olyasféle dologgal állunk szemben, mint mikor egy és ugyanazon épület homlokzatát más és más pontról fotografáljuk le. [...] Kétféle viszony lehet tehát a mondatrészek között: szubjektív és objektív; az első szerint a mondathangsúly osztja két részre a mondatot, míg a másodikat főképp a ragok, névutók jelelik (Kocsis 1902: 32).

Csak futólag említem meg, hogy Kocsis ezzel a meglátásával Langacker (2001: 146) elgondolásait előlegezi meg. Langackernél a mondat jelentésének és formájának a feldolgozása is több szálon fut egyidejűleg. A jelentés szálai (az eredetiben: *conceptualization channels*) közé tartozik az ábrázolt szituáció, amelyet ő az *objective situation* névvel illet, illetve az információs szerkezet, amely már a megfigyelés/megfigyeltetés módjával kapcsolatos. Míg az ábrázolt szituációt elsősorban a szavak szegmentális szerkezete fejezi ki, addig az információs szerkezetet döntően a szórend és a prosódia.

Elekfi a Prágai Iskolától átvette az aktuális mondattagolás fogalmát, és ez – mivel a hagyományos mondatrészek szerinti elemzéstől sem vett búcsút – szintén egy többdimenziós elemzéshez vezetett. Mint írja.

Aktuális mondatról akkor beszélünk, ha a mondat nyelvtani szerkezetén túl arra is tekintettel vagyunk, hogy a szóban forgó (lexikai és grammatikai elemekből álló) konstrukció egy adott beszédhelyzetben vagy egy leírt szöveg összefüggésében meghatározott közlési funkciót tölt be. [...] Ahol az újnak és a hozzá képest réginek, tudottnak az összekapcsolásában világosan kimutatható a mondatot alkotó kétféle nyelvi elem közt a határ, ott beszélünk aktuális mondattagolásról (Elekfi 1986: 17).

Míg a Prágai Iskola a téma/réma fogalompárt alkalmazta az aktuális mondattagolás leírására (vö. Mathesius 1975), addig Elekfinél a téma és propozitum terminusokkal találkozunk. Ahogy Elekfi fogalmaz, „a propozitum a mondanivaló lényegét a mondat másik tagjára, a témára vonatkoztatva fejezi ki” (Elekfi 1986: 24). Nézzük meg most egy konkrét példán az elemzés működését. Mint Elekfi megfigyeli, „lehet [...] témaszakasz az ige pusztá tárgya, propozitum pedig igei szerkezet, például alanyos” (1964: 357); ezt *A gyermeket dicséri a tanító* mondat szemlélteti. A teljes elemzést a (3) alatti elvont képlet fejezi ki. Amikor pedig a szavakat is tartalmazza az ábra, akkor a példamondat téma/propozitum tagolódását a (4)-ben látható módon jelöli Elekfi (1964: 357).

$$(3) \quad \begin{array}{c} T \supset P \\ N \rightarrow V \rightarrow \leftarrow N \end{array}$$

$$(4) \quad A.gyermeket \mid \underline{dicséri} \ a \ \underline{tanító}.$$

A (3)-beli kétsoros képlet egy többdimenziós, hálózatos elemzés: az egyik dimenzióban a T (téma) és a P (propozitum) viszonya kap helyet, a másikban pedig

„az igének fővekekkel való kapcsolata, az ún. adverbális syntagmák hálózata” (Elekfi 1956: 215). A korabeli felfogásnak megfelelően az alanyos szintagmát még nem alárendelő, hanem hozzárendelő viszonyként ábrázolja Elekfi; ezt jelölik az egymás felé mutató nyilak. És noha nem a viszonyok, hanem az egységek vannak explicit módon kategorizálva (a szófaji címkékkel), ennek tipográfiai okai is lehetnek. Végül kiemelendő az elemzéssel kapcsolatban, hogy ami az egyik dimenzióban elemi egység, az egy másikban komplex hálózatrész lehet (vö. Imrényi 2017: 726). A *dicséri a tanító* az aktuális tagolás szerint a mondat propozituma (P), a mondatrészek szerinti elemzésben viszont kéttagú, alanyos szerkezet (V→←N).

Összefoglalásul, Brassai, Kocsis és Elekfi egyaránt többdimenziós struktúráként írja le a mondatot. A dimenziók párhuzamosan, más-más szempontból elemzik a mondatokat. Mint Elekfi az aktuális tagolás kapcsán megjegyzi: „Ahol a szótár rendszerbe foglalja egy nyelv szavait [...], a szintaxis a nyelv szintagmáit, úgy most már egy olyan rendszerünk is van, amely egyik szempontja lehetne a nyelv mondatai áttekintésének” (Elekfi 1964: 368).

4. A mondat mint többdimenziós hálózat az Osiris Nyelvtanban

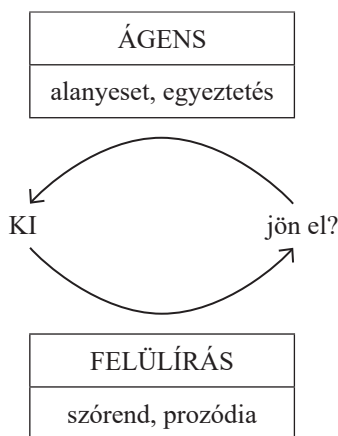
Terjedelmi okokból itt csak nagyon röviden vázolom a mondat többdimenziós hálózatként való elemzését az Osiris Nyelvtannak az elemi mondatokról szóló fejezete szerint (Imrényi 2017). A mondat a javasolt megközelítésben formai jelöléssel asszociált jelentésviszonyok többdimenziós hálózata. A jelentés három dimenziója (D1, D2, D3) Halliday (2014) szisztémikus-funkcionális nyelvtanára emlékeztet, és az alábbi kérdéseket vizsgálja.

- D1: Milyen folyamatot ábrázol a mondat? Ennek milyen szereplői, körülményei vannak?
- D2: Az ige (pontosabban a magmondat, vö. Imrényi 2017: 703) határozza-e meg a mondat közlési funkcióját? A mondat az ábrázolt folyamat létezését, megtörténtét állítja-e?
- D3: Hogyan kontextualizálja a beszélő az üzenetet a hallgató számára? Hogyan segíti elő annak könnyebb feldolgozását és szándékolt értelmezését?

A D1 és a D2 dimenziók működését a *Ki jön el?* mondat elemzése szemléltetheti. A D1 dimenzió szerint a *ki jön el* alanya. A 3. részben elmondottaknak megfelelően az alanyi viszony jelentése, hogy a bővítmény az alaptag igenemének függvényében kifejez valamilyen tematikus szerepet. Az *eljön* ige szóelőfordulása esetén az alany az ELJÖVŐ SZEMÉLYT (mint ágenst) jelöli. Formai oldalon az ige lehetséges bővítményei közül az felel meg ennek a szereplőnek, amelyik alanyesetben áll, és vele az ige számban és személyben megegyezik.

A D2 elemzésének kiindulópontja, hogy az egyenes szórendű, kijelentő módú igealak (pl. *eljön*) egy sematikus pozitív kijelentő mondat, úgynevezett protoállitás (Imrényi 2007: 717). Nemcsak előhívja az ELJÖVETEL eseménytípusá-

nak egy példányát, hanem ennek a példánynak a megtörténtét, (itt éppen jövőbeli) létezését állítja. A *János eljön* példában az alany pusztán kidolgozza, részletesebben meghatározza az alanyi referenst, a mondat az *eljön* protoállítástól „örökli” közlési funkcióját. A *Ki jön el?*-ben viszont a *ki* meggátolja az *eljön* igealakhoz kötődő állító (pozitív kijelentő) funkciónak a teljes mondat szintjén való érvényesülését. A teljes mondat nem az eljövétel tényét állítja, hanem rákérdez egy szereplő kilétére. Ez a javaslat szerint a *ki* és az igealak közötti felülíró művelettel (jelentésviszonnyal) modellálható, amelyet formai oldalon a szórend (megelőzés, szomszédosság, inverzió) és a prozódia (a felülíró kifejezés főhangsúlya, az ige hangsúlyvesztése) jelöl. A mondat ábrázolása:

2. ábra A *Ki jön el?* mondat többdimenziós elemzése

A viszonyokhoz tartozó dobozokban a felső sor a jelentésviszonyt, az alsó az ennek jelöléséhez hozzájáruló formai megoldásokat határozza meg.

A D3 dimenzió úgynevezett kontextualizáló viszonyokat tartalmaz (l. Imrényi 2017: 743–59). A kontextualizálók szerepe az üzenet feldolgozásának megkönnyítése, illetve a szándékolt értelmezés elősegítése. E megközelítésben a személyhez-dologhoz kötést megvalósító topik a kontextualizálók egyik altípusa számos más altípussal együtt. Ezek közé tartozik az időbeli-térbeli elhelyezés (pl. *tegnap*), az episztemikus modalitás (*valószínűleg*), az evidencialitás (*állítólag*) és az értékelő attitűd (*szerencsére*) kifejezése stb. Az a mondat, hogy *A gyermeket a tanító tegnap szerencsére valószínűleg megdicsérte*, nem kevesebb mint öt kontextualizáló viszonyt tartalmaz. A kontextualizáció fogalmával egységesen kezelhetők a topikok és a generatív nyelvtanban mondathatározónak nevezett összetevők (vö. É. Kiss 2002: 20). A javaslat közel áll Brassai elgondolásához, az inchoativum fogalomértelmezéséhez, amely éppen az altípusok változatosságának felismerésén alapul (Brassai 2011 [1860]: 52–4).

5. Összefoglalás

Az Osiris Nyelvtan mondattan fejezete szerint a mondat formai jelöléssel asszociált jelentésviszonyok többdimenziós hálózata. A tanulmányban emellett érveltem, hogy ez a gondolat végigvonul egy magyar tudománytörténeti hagyományon, amelyet Brassai Sámuel, Kocsis Lénárd és Elekfi László neve fémjelez. A javaslat szorosan kapcsolódik továbbá Halliday (2014) szisztémikus-funkcionális nyelv-tanához, illetve Langacker munkáihoz is (vö. különösen Langacker 2001, 2015).

SZAKIRODALOM

- Berrár Jolán 1989. Alany és állítmány. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 79–93.
- Brassai Sámuel 2011 [1860–1888]. *A magyar mondat*. Válogatta Elekfi László és Kiefer Ferenc. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Brassai Sámuel 1873. *Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére*. MTA, Budapest.
- É. Kiss Katalin 1987. *Configurationality in Hungarian*. Reidel, Dordrecht.
- É. Kiss Katalin 2002. *The syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Elekfi László 1950. A százötven éves Brassai Sámuel. *Magyar Nyelv* 46: 351–9.
- Elekfi László 1956. Az ige alanya és az alanytalan igék. Szempontok az igék jelentéstani rendszerezéséhez. In *Pais-émlékkönyv*, 214–20.
- Elekfi László 1964. Az aktuális mondattagolás egyik alapformája a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények*, 331–70.
- Elekfi László 1986. *Petőfi verseinek mondatnani és formai felépítése. (Különös tekintettel az aktuális mondattagolásra)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Halliday, M.A.K. 2014. *Halliday's introduction to Functional Grammar*. 4th edition. Revised by Christian Matthiessen. Routledge, London & New York.
- Hjelmslev, Louis 1961 [1943]. *Prolegomena to a theory of language*. [English translation by F. J. Whitfield.] University of Wisconsin Press, Madison.
- Imrényi András 2013. Constituency or dependency? Notes on Sámuel Brassai's syntactic model of Hungarian. In: Szigetvári Péter (ed.): *VLLxx. Papers Presented to László Varga on his 70th Birthday*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 167–82.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris, Budapest, 664–760.
- Imrényi András 2018. A mondat egy teljesen hagyományos elemzése. In: Balázs Géza – Lengyel Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések: Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Inter Nonprofit Kft., Budapest, 49–56.
- Imrényi András – Vladár Zsuzsa megj. e. *Sámuel Brassai in the history of dependency grammar*.
- Keszler Borbála szerk. 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kocsis Lénárd 1902. A mondatrészek viszonya Brassai mondatelméletében. *Nyelvészeti Füzetek* 3. Athenaeum, Budapest.
- Kovács László 2011. Hálózat kutatás és szociolingvisztika. *Magyar Nyelvőr* 135: 90–6.
- Lakoff, George – Mark Johnson 1980. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago.
- Langacker, Ronald W. 2001. Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics* 12: 143–88.
- Langacker, Ronald W. 2015. Descriptive and discursive organization in Cognitive Grammar. In: Jocelyne Daems–Eline Zenner–Kris Heylen–Dirk Speelman–Hubert Cuyckens (eds.): *Change of paradigms – new paradoxes: recontextualizing language and linguistics*. De Gruyter Mouton, Berlin & Boston, 205–18.
- Mathesius, Vilém 1975. *A functional analysis of present day English on a general linguistic basis*. Mouton, The Hague.

- Rácz Endre 1968. Mondattan. In: Rácz Endre (szerk.): *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 205–457.
- Tesnière, Lucien 1959. *Éléments de syntaxe structurale*. Klincksieck, Paris.
- Wacha Balázs 2005. Brassai előtt, Brassai után. In: Péntek János (szerk.): *A nyelvész Brassai élő öröksége*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 83–104.
- Whitehead, Alfred N. 1979. *Process and reality*. Free Press, New York.

Imrényi András

egyetemi docens

Eszterházy Károly Egyetem, Eger

SUMMARY

Imrényi, András

Brassai, Elekfi and the multidimensional analysis of sentences

The paper argues that the author's multidimensional analysis of Hungarian clauses has its precedents in the works of Hungarian linguists of the past, namely those of Sámuel Brassai, Lénárd Kocsis and László Elekfi. It is demonstrated that Brassai was a dependency grammarian who classified dependents along multiple dimensions. Kocsis made Brassai's somewhat implicit assumptions about the multidimensional nature of the clause more explicit. Elekfi, building on the Prague School as well as on Brassai, developed a multidimensional description by combining the traditional (largely dependency-based) analysis of sentences with the study of functional sentence perspective. Finally, the author's proposed approach recognizes three dimensions, with separate representations accounting for frame semantic meaning, speech function and contextualization.

Keywords: clause structure, Sámuel Brassai, László Elekfi, dependency grammar, multidimensional network.